

Seras Patrick Geddes (1854–1932) ir jo pasekėjai: ekologinio miestų planavimo ištakos ir tradicija – analizės metmenys

Dr. Vaiva Deveikienė, Steponas Deveikis*

Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga

(Gauta 2025 m. sausio mėn.; atiduota spaudai 2025 m. vasario mėn.; prieiga internete nuo 2025 m. gegužės 9 d.)

Anotacija

Straipsnyje pristatoma ir analizuojama ekologinio planavimo ir projektavimo urbanistikoje ir kraštovaizdžio architektūroje idėjos ir tradicijos raida, akcentuojant Patrick Geddes (1854–1932), Ian Lennox McHarg (1920–2001), John Ormsbee Simonds (1913–2005) ir kitų kūrybinį indėlį į šią sritį. Analizuojami urbanistinio planavimo darnoje su gamta aspektai, mokslinė ir metodinė šių kūrėjų veikla, kuri buvo ir išlieka reikšminga ir aktuali ir Lietuvos urbanistikos bei kraštovaizdžio architektūros raidai.

Reikšminiai žodžiai: ekologinis planavimas ir projektavimas, Patrick Geddes, Ian L. McHarg, John O. Simonds.

Abstract

The article presents and analyses the development of the idea and tradition of ecological planning and design in town planning and landscape architecture, emphasizing the creative contributions of Patrick Geddes (1854–1932), Ian Lennox McHarg (1920–2001), John Ormsbee Simonds (1913–2005) and others to this field. The aspects of urban planning in harmony with nature, the scientific and methodical activities of these masterminds, which were and remain significant and relevant for the development of Lithuanian urban planning and landscape architecture, are analysed.

Key words: Ecological planning and design, Patrick Geddes, Ian L. McHarg, John O. Simonds

Įvadas

Permąstyti kai kurias miestų vystymosi, jų tvarios ir sveikos aplinkos kūrimo doktrinas ir realijas XIX a. antroje pusėje vertė objektyvios, pramonės revoliucijos sukeltos, sąlygos. Gimė veikla, kuri vėliau įgavo miesto planavimo, urbanistikos pavadinimą. Pačioje XX a. pradžioje, dar iki Pirmojo pasaulinio karo šiai veiklai įtvirtinti būrėsi specialistai, kūrėsi tyrimo centrai, universitetų katedros. Didžiojoje Britanijoje 1909 m. Stanley Adshead (1868–1946) įkūrė pirmąją pasaulyje miestų planavimo katedrą Liverpulio universitete, Raymond Unwin (1863–1940) išleido knygą *Town Planning in Practice*, kurioje aptarė miestų-sodų idėjos realizavimą, o Liono aukštosios komercijos mokyklos profesorius Pierre Clerget (1873–1962) studijoje *L'Urbanisme. Etude historique, géographique et économique* (liet. Urbanistika. Istorijos, geografijos ir ekonomikos studija) 1910 m. leidinyje išplėtojo urbanistikos sampratos lauką (Deveikienė, 2018). 1911 m. įsteigta Prancūzijos architektų urbanistų bendrija, 1914 m. užregistruota kaip SFU, *Société française des urbanistes* (Courtois, 2018; Deveikienė, 2018; Saunier et Claude, 1998).

Čia turime kalbėti apie bendraminčių būrį, branduolį, iš kurio rutuliojosi novatoriškos idėjos, naujai permąstoma, suvokiama želdinių ir želdynų įtaka miestui. Tokie gražiojo miesto kūrėjai, kaip Charles (Carlos) Thays (1849–1934) Argentinoje, austrų architektas Camillo Sitte (1843–1903), prancūzų urbanistas Eugène Hénard (1849–1923), kraštovaizdžio architektas ir urbanistas René André (1867–1942) ir kiti savo projektuose ėmėsi miestų želdinimo (dabar sakytume – žalinimo) projektų, želdinius interpretavo kaip labai svarbius miestų aplinkos harmonizavimo elementus (Deveikienė, 2018; Kraštovaizdžio atodangos, 2020). Imta formuoti principus, kurie vėliau buvo pavadinti ekologiniais arba darnos su gamta, biofilijos ir pan. vardais (Pilkas, 2019; 2020; Stauskas, 2012; Gražulevičiūtė-Vileniškė ir Daugėlaitė, 2020; Kamičaitytė et al., 2022; Gražulevičiūtė-Vileniškė et al., 2024).

Šiais principais pagrįsto šiuolaikinio miesto planavimo pradininku laikomas škotų biologas, sociologas, geografas, filantropas Patrick Geddes (1854–1932), eksperimentavęs Edinburge ir miesto analizės bei planavimo įžvalgas surašęs 1915 m. leidinyje *Cities in Evolution* (liet. „Miestų evoliucija“). Jo miesto planavimo principai buvo pagrįsti ekologija, kuri buvo suprantama kaip

civilizuoto gyvenimo menas ir mokslas (Jellicoe, 1975). Neatmetama, kad jo idėjos turėjo ir turi įtakos kitų urbanistikos teorijų kūrėjams iki pat mūsų dienų. 1969 m. škotų kilmės JAV Pensilvanijos universiteto profesorius Ian L. McHarg (1920–2001) publikavo chrestomatinį veikalą *Design with Nature* (liet. „Projektavimas darnoje su gamta“), ekologinio planavimo ir projektavimo bibliją, suformavusią nuoseklią mokyklą, sekėjų būrį ir kraštovaizdžio architektūros, urbanistikos ir žemės naudojimo planavimo aplinkosaugos pagrindus.

Žinoma, tokia urbanistikos (miestų kūrimo meno) ir kraštovaizdžio architektūros mokyklų raida turėjo įtakos Europos ir Šiaurės Amerikos, britų ir prancūzų užjūrio teritorijų kraštovaizdžio pažinimo ir naudojimo profesijų formavimuisi ir tradicijoms. Reikšminga ji buvo architektams urbanistams, XIX a. pabaigoje – XX a. viduryje ar kiek vėliau praktikavusiems įvairiose šalyse (Saunier et Claude, 1998). Lietuvių kalba ši veikla ir kūrybos paveldas Lietuvoje yra kiek apžvelgti 2020 m. leidinyje *Kraštovaizdžio atodangos MMXX*, Regimanto Pilkauskio trilogijos *Miesto želdynų plėtotė* (2019, 2020) pirmoje ir antroje dalyse. Europos, ypač Vokietijos, kraštovaizdžio architektūros raidos aspektus galima išvelgti Leono Čibiro (1921–1992) rengtuose vertimuose (Čibiras, 2022). Tačiau ekologiškos pakraipos kraštovaizdžio ir želdynų meno miestų planavimo ir projektavimo ištakų ir tradicijos platesnės analizės Lietuvoje vis dar stokojama.

Straipsnio tikslas – pateikti glaustą analizę ir apibendrinti ekologinio projektavimo idėjos ir tradicijos raidą, akcentuojant Patricko Geddeso (1854–1932), Iano L. McHarg (1920–2001), John O. Simonds (1913–2005) indėlį, paveldą ir jų idėjų sklaidos Europoje ir Lietuvoje aspektus. Ekologinio urbanistinio planavimo ir kraštovaizdžio architektūros mokykla ir tradicija buvo ir lieka reikšminga ir aktuali Lietuvos kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos pažinimo platformai, teorinei ir praktinės veiklos raidai. Keletą pastraipų skiriame Lietuvos kraštovaizdžio architektūros teorinei minčiai ir praktikai, pratešiančiai projektavimo darnoje su gamta tradicijai.

Metodologinės prielaidos ir tyrimo šaltiniai, metodika

Tyrimo apimtis ir metodai. Rengiant straipsnį taikyti bibliografinių ir ikonografinių šaltinių, mokslinių publikacijų, elektroninių išteklių analizės, istorinės retrospektyvos (sugretinimo ir palyginimo), apibendrinimo (sintezės) metodai. Tyrimas ir publikacija paremti naujausiu bibliografinių ir biografinių šaltinių medžiaga. Nuoseklus praeities kraštovaizdžio formavimo specialistų veiklos pažinimas neįmanomas be amžininkų ir vėlesnių autorių publikacijų analizės, sukurtų artefaktų nagrinėjimo, skaitmeninių archyvų tyrimų. Tyrimai aktualizuojami ir apibendrinami išplėstiniu tekstu, laikantis kitose (ankstesnėse) publikacijose taikytų medžiagos pateikimo principų, straipsnio struktūros, pasakojimo stiliaus.

Iš esmės taikoma ankstesnių mūsų tyrimų ir publikacijų, skirtų Edouard'o André (1840–1911) mokyklos ir biuro bendradarbių C. Thays (1849–1934), H. Martinet (1867–1936), René André (1867–1942), J. Buyssens'o (1872–1958), kitų architektų ar kraštovaizdžio architektų W. Robinsono (1838–1935), G. Jekyll (1843–1932), E. Hénard'o (1849–1923), J.-C. N. Forestier (1861–1930) ir T. H. Mawsono (1861–1933), T. Garnier (1869–1948), F. Duprat (1887–1976), A. Vivulskio (1877–1919), M. Corajoud (1937–2014), Ch. Jencks (1939–2019), T. Šešelgienės (1925–1982), L. Dringelio (g. 1931), P. Cribier (1953–2015) ir kitų kūrybos analizei (straipsnio autorių publikacijos 2013–2024 m.), metodologija. Šiame tyrime didžiulį dėmesį skyrėme ekologinio projektavimo idėjos autorių ir tęsėjų originalių leidinių (skaitmeninių kopijų) peržvalgai ir analizei.

Pirmieji apibendrinimai apie mūsų analizuojamus kūrėjus pateikti įvairiuose leidiniuose, almanachuose, kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos užrašuose (Pilkauskas, 2019, 2020; Čibiras, 2022; Fleming, 2019; Kraštovaizdžio atodangos, 2020; Anonimas, 2023; Anonymous, 2024). Juose akcentuojamas reikšmingas šių kūrėjų indėlis į kraštovaizdžio architektūros, urbanistinio planavimo ir projektavimo (neatsiejant nuo šio proceso kraštovaizdžio architektūros sprendinių) plėtotę ir raidą Europos šalyse ir JAV, pasiekusią, žinoma, ir Lietuvą.

Tyrimo šaltiniai, literatūros apžvalga. Puikus analizės ir informacijos šaltinis kraštovaizdžio planavimo ir projektavimo daruose su gamta tema yra Regimanto Pilkausko antologija *Miesto želdynų plėtotė* (2019; 2020), kurioje nemažai vietos skiriama būtent šiai temai. Vertingų įžvalgų teikia užsienio autorių tekstai (Ferretti, 2012, 2014; Fleming, 2019; Daniels, 2019; Douglas, 2019; Woudstra, 2018; Dobrowolski, 2018; Anonymous, 2024; John Ormsbee Simonds Remembered, 2005; Леонова, 2018). Dvi disertacijos – D. Dolev (2000) ir W. J. Cohen (2003) – atskleidžia gilesnius analizuojamų kūrėjų veiklos bruožus, pirmoji apie P. Geddes, antroji – apie I. L. McHarg. Straipsnio autoriai stengėsi perskaityti ir analizuoti originalius nagrinėjamų kūrėjų veikalus (Geddes, 1915; Clerget, 1910; McHarg, 1969, 1971, 1996, 2006a, 2006b; Simonds, 1983).

Veikalo *Design with Nature* (McHarg, 1969) publikavimo 50-ųjų metinių proga pasirodė daug jo autoriaus kūrybinę ir pedagoginę veiklą analizuojančių straipsnių (Daniels, 2019; Douglas, 2019; Fleming, 2019). 1996 m. I. McHarg išleido autobiografiją *A Quest for Life*. Jo mokiniai ir sekėjai tęsia projektavimo daruose su gamta tradicijas, leidžia I. McHargo tekstus, publikuoja savuosius (Steiner, 2008; McHarg, 2006a, 2006b; McHarg & Steiner, 1998). 2017 m. vasarą Pensilvanijos universitete įsteigtas McHargo tyrimų centras, jo tinklalapis teikia aktualių ekologinio projektavimo teorijos ir praktikos analitinių apžvalgų.

Lietuvoje poilsio teritorijų planavimo daruose su gamta klausimus nagrinėjo prof. Vladas Stauskas (2012) ir jo bendradarbiai; naujausias darnos su gamta kraštovaizdžio planavimo ir projektavimo procesuose tendencijas, tarp jų *kraštovaizdžio urbanizmo* (geriau tikėtų vartoti „kraštovaizdžio urbanistikos“ sąvoką), biofilinio projektavimo metodinius ir praktinius aspektus, analizuoja Kauno technologijos universiteto (KTU) mokslininkės ir mokslininkai.

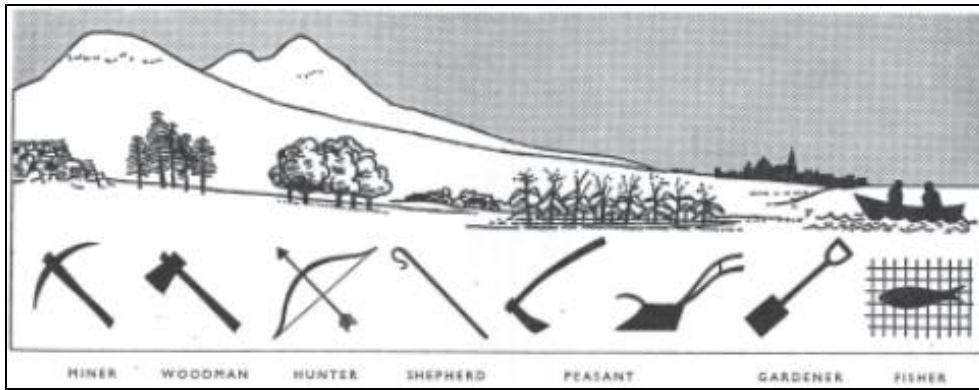
Rezultatai ir jų aptarimas

Škotijos mokslingas urbanistas ir pasaulio pilietis Patrick Geddes. Jis – škotų biologas, sociologas, geografas, filantropas ir novatoriškas miestų ir regionų planuotojas, susijęs biologijos, geografijos, visuomenės pažinimo žinias ir sukūręs savitą žmogaus, jo aplinkos, gamtos, visuomenės ir jos veiklos sąveikos teoriją. Architektams, urbanistams ir kraštovaizdžio architektams verta žinoti, kad miesto parkus jis suvokė kaip „pasaulietišką katedrą (bažnyčią) miestui“, ekosistemą iš praeities į dabartį ir ateitį, dalyką ir reiškinių „tapatų muziejui ar universitetui“. Būtina prisiminti ir garsųjį P. Geddes devizą apie gyvybinę miesto žalos svarbą, *By Leaves We Live* (liet. „Lapų svarba mūsų gyvenimui“). Šios tezės ir apibendrinimai tebėra aktualūs ir šiandien. P. Geddes pasiūlytus urbanistikos terminus vartoja ir Lietuvos urbanistai (Vanagas, 2003, p. 131, 229).

P. Geddes studijavo Londono karališkame kalnakasybos koledže (1874–1877), vėliau dirbo akademinį darbą: 1880–1888 m. dėstė zoologiją Edinburgo universitete, 1888–1919 m. – botaniką Dundee universitete, 1919–1924 m. – sociologiją Bombėjaus universitete. 1886 m. vedė turtingo pirklio dukrą Anną Morton (1857–1917). Šeimoje augo dukra Nora (1887–1967; ji buvo kraštovaizdžio dizainerė, talkino tėvui ir vyrui architektui Frankui C. Mearsui (1880–1933) ir du sūnūs, Alasdair ir Artūras. Indijoje 1917 m. P. Geddes žmona mirė nuo vidurių šiltinės, taip ir nesužinojusi, kad sūnus Alaisdar žuvo fronte Prancūzijoje. 1924 m. P. Geddes grįžo į Europą ir Prancūzijoje Montpeljė (*Montpellier*) įsteigė Škotų kolegiją, kurioje tęsė daugiašakę švietėjišką veiklą, prieš mirtį sulaukęs sero titulo.

P. Geddes buvo tikras pasaulio pilietis, supratęs tautų siekius, kaip miesto planuotojas dirbęs ne tik Edinburge, bet ir Indijoje, Palestinoje, dalyvavęs rengiant Bombėjaus (dabar – Mumbajus), Jeruzalės, Tel Avivo ir kitų miestų planavimo dokumentus, projektus. Novatorius planuotojas mokėjo išvelgti socialinių procesų ir geografinės erdvės, vietos kraštovaizdžio ryšį ir sąveiką, susieti šiuos dėmenis į miesto visumą. Miestų plėtrą jis aiškino teze „reikia regiono, kad formuotume miestą“ ir slėnio geografinės erdvės skirtingo įsisavinimo ir ekonominio naudojimo kriterijumi (1 pav.). Miestą kuria vieta, veikla ir gyventojai – tokią stebėjimo išvadą priėjo XX a. pradžios urbanistas P. Geddes.

1 pav. Slėnio pjūvis, aut. P. Geddes, 1909 | Fig. 1. Valley section by Geddes, 1909

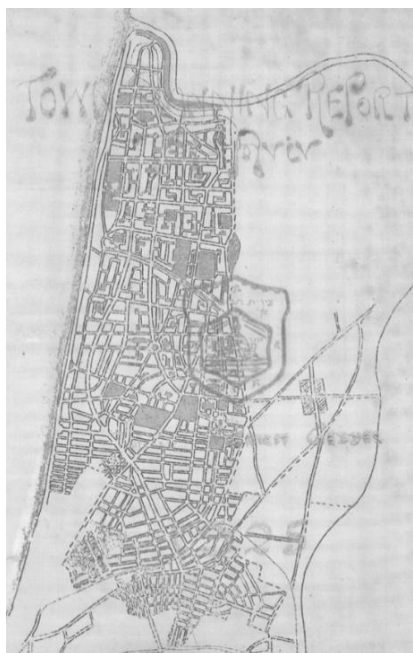
XIX a. pabaigoje P. Geddes ėmėsi spręsti Edinburgo senamiesčio tvarkymo problemas. Jis pasisakė už tai, kad pilietinė apklausa ir tyrimai būtų būtina miesto planavimo proceso dalis, jo devizas buvo „diagnozė prieš gydymą“. Anot jo, tyrimai turėtų apimti bent miesto ir regiono geologiją, geografiją, klimatą, ekonominį gyvenimą ir socialines institucijas. Jo ankstyvas darbas apžiūrint Edinburgo miestą tapo vėlesnių apklausų ir tyrimų pavyzdžiu.

P. Geddes kritiškai vertino tą miesto planavimo formą, kuri per daug rėmėsi dizainu ir efektu, neatsižvelgdama į „aplinkinį kvartalą ir į vietos poreikius ar galimybes“. Jis skatino tyrinėti ir apsvaistinti „esamų sąlygų visumą“, tirti vietovę. Jis matė miestą kaip įprastų persipynusių modelių, „neatsiejamai susipynusių struktūrų“, panašių į gėlę, seriją ir kritikavo modernaus mokslinio mąstymo polinkį į specializaciją, kai „kiekvienas iš įvairių specialistų yra per daug susikoncentravęs į savo specializaciją ir per mažai žino kitas. Kiekvienas aiškiai mato ir tvirtai įsikiša į vieną žiedlapį iš šešiabriaunės gyvybės gėlės ir nuplėšia jį nuo kitų.“ Pasak jo, „miestų planavimas nėra vien tik vietų planavimas ar net darbų planavimas. Jei norime, kad jis būtų sėkmingas, jis turi būti liaudies planavimas. Tai reiškia, kad planavimo užduotis nėra priversti žmones keltis į naujas vietas, priešintis jų asociacijoms, norams ir interesams, kai taikome blogas schemas, kurias bandome padaryti. Užduotis yra rasti tinkamas vietas kiekvienai žmonių grupei; vietas, kurioje jie tikrai klestės. [Turime] suteikti žmonėms iš tikrųjų tą patį rūpestį, kokį mes teikiame persodindami gėles, užuot taikę griežtus išskeldinimus ir valingus nurodymus „judėti toliau“, pateikiamus pareigingo policininko būdu.“

Žymiausi P. Geddes urbanistikos veikalai: *City Development* (1904; „Miesto vystymas“), *Cities in Evolution* (1915, „Miestų evoliucija“), *Town Planning towards City Development* (1918, „Miesto planavimas“). Minėtini jo projektai, atlikti ir įgyvendinti su bendraautorais: Edinburgo zoologijos sodo projektas (1910–13; bendra autoriai Norah Geddes, Frank C. Mears); Jeruzalės hebrajų universiteto ant Skopus kalno (*Har Hacořim*) bendrasis planas (1919), universiteto ir nacionalinės bibliotekos pastato (bendra autoriai P. Geddes, F. C. Mears ir Benjamin Chaikin, 1925–1930) projektas, Tel Avivo miesto planas (Dolev, 2000, 2016; 2 ir 3 pav.).

P. Geddeso idėjos plito pasaulyje; garsiausias jo gerbėjas buvo amerikiečių miesto teoretikas Lewis Mumfordas (1895–1990), kuris tvirtino, kad „P. Geddesas buvo pasaulinio masto mąstytojas, ištisos kartos ar daugiau, kol Vakarų demokratijos kovojo pasaulinį karą“. L. Mumfordas laikė jį savo mokytoju ir klio vėsi P. Geddeso ekologine metodika ir urbanistikos neologizmais. P. Geddeso idėjos turėjo įtakos britų miesto planuotojams, ypač Raymondui Unwinui (1863–1940) ir žentui architektui Frankui Mearsui (1880–1953), taip pat daugeliui kitų XX amžiaus mąstytojų. P. Geddes labai domėjosi ekologijos mokslu, buvo gamtosaugos šalininku ir griežtai priešinosi aplinkos taršai. Dėl šios priežasties kai kurie mokslo istorikai teigia, kad jis buvo šiuolaikinės žaliosios politikos pirmtakas. Mūsų akimis, jis buvo ekologinio planavimo ir projektavimo urbanistikoje ir kraštovaizdžio architektūroje pradininkas (Леонова, 2018; Woudstra, 2018).

2 pav. Tel Avivo miesto plano viršelis, 1925

Fig. 2. Couverture du Master Plan for Tel Aviv, 1925

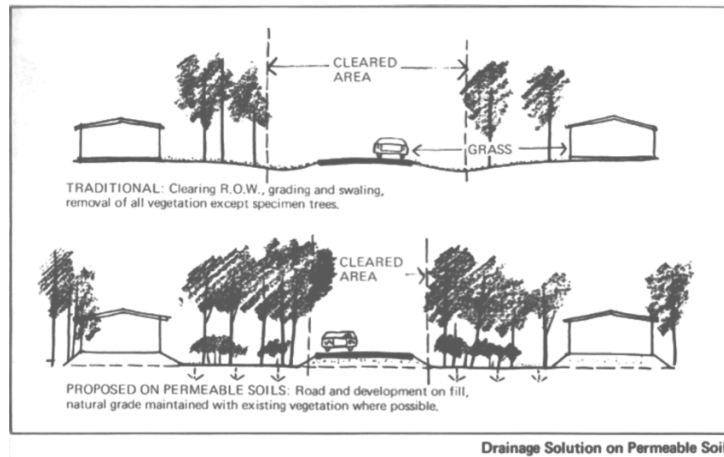
3 pav. Hebrajų universiteto ir Nacionalinės bibliotekos pastatas Jeruzalėje ant Skopus kalno, 1925. Šaltinis: Library of Congress

Fig. 3. Building of the Wolfsohn Library, Hebrew University, Mont Scopus, Jerusalem 1925. Source: Library of Congress

Darnos su gamta kraštovaizdžio planavime škotiškosios tradicijos tęsėjas JAV Ian L. McHarg (1920–2001). Škotų kraštovaizdžio architektas, Antrojo pasaulinio karo britų parašutininkas, specialiųjų pajėgų karys, po karo baigęs JAV Harvardo universitete kraštovaizdžio architektūros ir regioninio planavimo studijas (1949), kiek vėliau iš Škotijos pakviestas į JAV, Pensilvanijos universitete įkūręs kraštovaizdžio architektūros katedrą ir pasiūlęs populiarių studijų kursą „Žmogus ir aplinka“ (1957), sėkmingai ir plačiai tęsė kraštovaizdžio planavimo ir projektavimo darne su gamta tradiciją, konsultavo šia tema JAV politikus, prezidentų J. F. Kenedy, L. Johnsono, R. Nixono ir J. Carterio administracijas.

1969 m. I. L. McHarg išleido knygą *Design with Nature* (liet. „Projektavimas darne su gamta“), kurioje propagavo ekologinio planavimo ir projektavimo idėją. Iki šiol tai viena populiariausių knygų apie kraštovaizdžio architektūrą ir žemės naudojimo planavimą, perleista 25 kartus (Pilkauskas, 2020), tarp jų italų (1989), ispanų (2000) kalbomis. Knygos autorius, žinoma, žinojo P. Geddes teorinius ir praktinius ekologinio planavimo darbus. Lewis Mumford – ištikimas sero P. Geddes idėjų sekėjas ir plėtotojas, taip pat I. McHargo akademinis kolega Harvardo ir Pensilvanijos universitete, galėjo būti šių idėjų ir ryšio katalizatorius; tai jis parašė įvadą McHarg veikalui (McHarg, 1969; 1996, p. 93, 112).

1963 m. I. McHarg su kolegomis įkūrė projektavimo firmą ir projektavo didžiuosiuose Amerikos miestuose: Mineapolyje, Denveryje, Majamyje, Naujajame Orleane, Vašingtone D. C. ir kituose; parengė aplinkosaugos ir teritorijų vystymo projektų (4, 5 pav.). Trijų kertinių jo darbų – Filadelfijos metropolio atvirų erdvių studijos (1963), Slėnių (*Valleys*) Baltimorės apskrityje Merilendo valstijoje planavimo (1964; 5 pav.) ir Woodlands naujojo miesto (1974; 4 pav.) Teksaso valstijoje planavimo projektus ir jų įgyvendinimo raidą išsamiai analizavo Thomas Daniels (2019). 1980 m. I. McHarg baigė darbą savo įkurtoje planavimo firmoje, išbraukdamas savo pavardę iš jos pavadinimo – dabar ši firma žinoma Wallace Roberts & Todd (WRT) pavadinimu.

4 pav. Kelių ir gyvenamųjų namų sklypų paviršiaus formavimas vandeniui pralaidžiuose dirvožemiuose Woodlands projekte, autoriai Wallace- McHarg-Roberts-Todd biuras, 1974. Šaltinis: Daniels, 2019

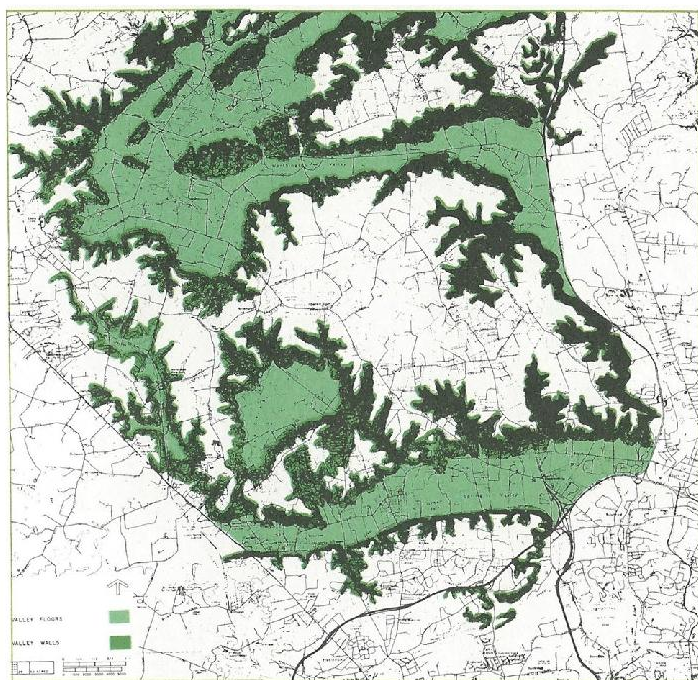
Fig. 4. The elevated design for road and house sites on pervious soils in the Woodlands by Wallace- McHarg-Roberts-Todd for The Woodlands Development Corporation, 1974; Daniels, 2019

1996 m. I. McHarg išleido autobiografiją *A Quest for Life*, kurioje plačiai paaiškino esminius savo veiklos ir projektų sprendinius. Jo mokiniai ir sekėjai tęsia projektavimo darboje su gamta tradicijas, publikuoja I. L. McHargo ir savuosius tekstus (Steiner, 2008; McHarg, 2006a, 2006b; McHarg & Steiner, 1998). 2017 m. vasarą Pensilvanijos universiteto Stuardo Weitzmano dizaino mokykla McHargo garbei atidarė naują tarpdisciplininį tyrimų centrą. Centrai šiuo metu vadovauja vienas iš vykdomųjų direktorių Frederickas Steineris ir Catherine Seavitt, Wilks šeimos direktorius Billy Fleming; pastarasis yra pagrindinis JAV naujojo žaliajo susitarimo atlaso (The 2100 Project: An Atlas for the Green New Deal) autorius.

Išsamiai pedagoginę I. McHargo veiklą, jo ekologinio planavimo kurso programą Pensilvanijos universitete, pedagogo asmenybės bruožus savo disertacijoje analizavo ir vertino W. J. Cohen (2003); išpūdžiais dalinosi buvę studentai ir kolegos (McHarg, 2006b). Veikalo *Design with Nature* publikavimo 50-ųjų metinių proga pasirodė daug jo kūrybinę ir pedagoginę veiklą analizuojančių straipsnių (Daniels, 2019; Douglas, 2019; Fleming, 2019), McHarg centre organizuota paroda, parengta nauja knyga *Design with Nature Now* (2019; liet. „Projektavimas darnoje su gamta dabar“). Šios knygos misija – remiantis Weitzmano mokyklos, kaip pasaulinės miesto ekologinio projektavimo lyderės, padėtimi, suburti aplinkos ir socialinius mokslininkus su planuotojais, dizaineriais, politikos formuotojais ir bendruomenėmis, siekiant sukurti praktinius, novatoriškus gyvenimo kokybės gerinimo būdus vietose, kurios yra labiausiai pažeidžiamos dėl klimato kaitos poveikio.

Kadaise veikalas *Design with Nature* (1969) paskatino ir atitiko aktyvią aplinkosauginę teisėkūrą JAV XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje, Aplinkos apsaugos agentūros steigimą (1970) ir kitas iniciatyvas (Fleming, 2019). Šioje knygoje McHarg teigė, kad vien tik kraštovaizdžio architektūra gali integruoti mokslus, meną ir planavimą per vadinamąjį „sluoksniuoto pyrago metodą“ (6 pav.) arba vietos tinkamumo analizę, kuri buvo labai efektyvi dar prieš geografinių informacinių sistemų (GIS) ir kitų kartografavimo technologijų taikymą (Fleming, 2019).

Kraštovaizdžio architektas I. McHarg buvo aktyvus aplinkosaugininkas ir tribūnas. Pirmąją Žemės dieną (*Earth Day*) 1970 m. jis kalbėjo Filadelfijos mitinge, kurį organizuoti padėjo daugelis jo mokinių, ir nuo pakyls pareiškė: „Kodėl aš turiu būti tas, kuris jums praneš blogas naujienas? Jūs neturite ateities“. Kaltininkas – šalies pramonės šakos, kurios „yra jūsų išnykimo garantija“ (Fleming, 2019). 1971 m. Šiaurės Amerikos laukinės gamtos ir gamtinių išteklių konferencijoje Portlande (Oregono valstija) jis perskaitė plenarinį pranešimą „Man: Planetary Disease“ (liet. „Žmogus: planetos liga“, pranc. *L'homme : une maladie planétaire*; lenk. *Człowiek: Choroba planetarna*) (McHarg, 1971).

5 pav. Wallace-McHarg Associates parengtas Baltimorės slėnių planas (1964). Šaltinis: Ian L. McHarg Papers, The Architectural Archives, University of Pennsylvania; Daniels, 2019

Fig. 5. Wallace-McHarg Associates *The Plan for the Valleys* (1964). Source: Ian L. McHarg Papers, The Architectural Archives, University of Pennsylvania; Daniels, 2019

6 pav. McHarg vietovės analizės „sluoksniuoto pyrago“ metodo iliustracija. Šaltinis: Architectural Archives, University of Pennsylvania, Fleming, 2019

Fig. 6. McHarg's "layer-cake" method of site analysis. Source: the Architectural Archives, University of Pennsylvania, Fleming, 2019

Analizuodamas projekto vietovę ar regioną I. McHarg klio vėsi ekologiniu determinizmu, nurodydamas šešis (6) jo taikymo žingsnius (etapus) projekte (McHarg, 1969; Daniels, 2019): 1) ekosistemos inventorizavimas, 2) gamtinių procesų aprašymas, 3) ribojančių veiksnių (vanduo, paviršiaus nuolydis, dirvožemis ir kt.) nustatymas, 4) vertės (t. y. vertingos ekologinės paslaugos funkcijos) priskyrimas, 5) draudimų ir leistinumo keistis nustatymas, 6) kraštovaizdžio stabilumo ar nestabilumo rodiklių nustatymas.

Projekto vietovės (regiono) aplinkos ypatybės analizuojamos ir pagrindžiamos geologijos, fiziografijos, hidrologijos, dirvožemio, augmenijos, laukinės gamtos buveinių, mineralinių išteklių ir klimato tyrimais. Šie moksliniai tyrimai pateikia duomenų apie vietovę „sluoksnių pyragą“ ir sudaro prielaidas atlikti „žemėlapių perdangos pratimą“, nustatant vietovės galimybes ir vystymosi suvaržymus. I. McHarg sudarė aštuonių gamtos vietovaizdžių eilę pagal savybes nuo menkiausių iki tinkamiausių urbanistinei plėtrai ekologiniame regione (McHarg, 1969, p. 57), išreikšdamas nuomonę, kad tai labai svarbu priimant sprendimus dėl būsimo žemės panaudojimo (1 lentelė).

Kraštovaizdžio formavimo specialistas I. McHarg dalyvavo planuojant naujus miestus; XX a. 6-ojo dešimtmečio pradžioje gimtojoje Škotijoje (pvz., naujasis Cumbernauld, liet. Kambernoldas), vėliau, jau taikydamas ekologinį determinizmą, JAV (jau minėtas Woodlands, Amelia Island Florida ir kt.) ir užsienio valstybėse. Žymiausias projektas, į kurį įsitraukė Wallace-McHarg-Roberts-Todd kompanija, buvo naujos federalinės Nigerijos sostinės Abudžos (Abuja) vietos parinkimas ir bendrojo plano (1978) parengimas (Douglas, 2019). Projekte 32 proc. naujo miesto teritorijos buvo palikta atviroms erdvėms, parkams. Miestas planuotas 1,5 mln. gyventojų, tačiau jau 2009 m. duomenimis gyventojų skaičius pasiekė 6 mln. (Douglas, 2019).

1 lentelė. Aštuoni natūralūs kraštovaizdžio elementai (vietovaizdžiai), nuo mažiausiai tinkamų iki tinkamiausių plėtrai.
Šaltinis: McHarg, 1969, p. 57.

Table 1. *Eight natural landscape features, from least to most suitable for development.* Source: McHarg, 1969, p. 57.

Eil. Nr. Row No	Kraštovaizdžio elementas, žemėvaizdis	Landscape features
1	Vandens paviršiai	Surface water
2	Pelkės	Marshes
3	Užliejamos (salpinės) lygumos	Flood plains
4	Vandeningojo sluoksnio pasipildymo zonos	Aquifer recharge areas
5	Vandeningieji sluoksniai	Aquifers
6	Statūs šlaitai	Steep slopes
7	Mišakai ir želdiniai	Forests and woodlands
8	Lyguma	Flat land

Kritikai teigia, kad I. McHarg Abudžos projekte puikiai pasinaudojo savo ekologinio planavimo principais, tačiau buvo importuota svetima daugumai nigeriečių urbanistinė ideologija, kuri reiškė vakarietiško planavimo šališkumą ir vietinių gyvenimo sąlygų ir tradicijų nepaisymą. Fiziškai tinkamas miesto bendrasis planas (*Master Plan*), sukurtas ekologinio planavimo būdu, buvo prastai parengtas aprūpinti tautą, išgyvenančią tradicinius Afrikos iššūkius (spartus gyventojų skaičiaus augimas, žemės valdymo sunkumai ir kt.) (Douglas, 2019).

Profesorius I. McHarg už darbus gavo daug apdovanojimų ir įvertinimų, įskaitant ir Nacionalinį meno medalį (*The National Medal of Art*), kurį JAV prezidentas Bušas (G. H. Bush, 1924–2018) įteikė 1990 m.; Škotijos Heriot-Watt universitetas 1998 m. suteikė jam garbės daktaro laipsnį. Sulaukęs 80 metų I. McHarg mirė nuo plaučių ligos 2001 m. kovo 5 d.

Užbaigdami dviejų škotų veiklos analizę sugrįžkime prie L. Mumfordo, buvusio tvirtu akademiniu tiltu tarp šių kraštovaizdžio formavimo, kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos teoretikų ir praktikų. Veikale „Miesto perspektyva“ (*Urban Prospect*, 1968) L. Mumfordas pabrėžė urbanistinės politikos reikalingumą. Kad miestas išsaugotų istorinį tęstinumą, reikalinga urbanistinė politika, numatanti gyventojų skaičiaus ir tankumo ribojimą, socialinės bei ekonominės veiklos derinimą, vidinį balansą, sąveiką tarp naudingų atvirų ir gyvenamųjų erdvių, parkų, sodų ir žaliųjų pasivaikščiojimo zonų, kaip integralių urbanistinės aplinkos dalių (Kraštovaizdžio atodangos, 2020).

L. Mumfordo, neapibrėžtos akademinės tapatybės daugiašakių interesų asmenybės, intelektualinį indėlį Lietuvoje yra aptarę L. Donskis (1990, 1991, 1996, 2000), A. Samalavičius (2013). L. Mumfordo programinės knygos „Miestų kultūra“ (*The Culture of Cities*, 1938), „Miestas istorijoje“ (*The City in History*, 1961) dėl jų filosofinio pobūdžio ir apokaliptinių perspėjimų nėra sulaukusios platesnio Lietuvos urbanistų praktikų dėmesio. Pasak L. Mumfordo (*Urban Prospect*, 1968), „naujas miesto vaizdinys, kuris atitiks visas jo dimensijas, negali būti paprasčiausiai per vieną naktį atliekamas darbas: jame [mieste] turi likti vietos gamtai, upei, įlankai, kalnui, miškui, klimatui, ir, žinoma, – žmonijos istorijai, kultūrai bei sudėtingai grupių, organizacijų, institucijų, asmenybių sąveikai“ (Kraštovaizdžio atodangos, 2020).

John Ormsbee Simonds (1913–2005). John Ormsbee Simonds (liet. Saimondsas) gimė 1913 m. kovo 11 d. Džeimstaune (*Jamestown*) Šiaurės Dakotoje. Jo tėvas, presbiterijonų vadovas, perkėlė šeimą į Mičigano valstijos kaimą. Čia jaunuolis, veikiamas tėvo potraukio gyvenimui gamtoje, išsiugdė nuotykių ieškotojo jausmą ir smalsumą, dėl kurio visą gyvenimą vertino gamtos pasaulį, daug keliavo, stebėjo aplinką. Jo kūrybinės biografijos faktus kiek skirtingai pateikia įvairūs šaltiniai (John Ormsbee Simonds Remembered, 2005; Anonimas, 2023; Anonymous, 2024). Žinoma, logiška daugiau kliautis parodos katalogo *John Ormsbee Simonds Remembered* (2005) informacija.

J. O. Simonds Mičigano valstijos universitete 1935 m. baigė kraštovaizdžio architektūros bakalauro studijas ir tęsė kraštovaizdžio mokslus Harvarde, kur 1939 m. įgijo kraštovaizdžio

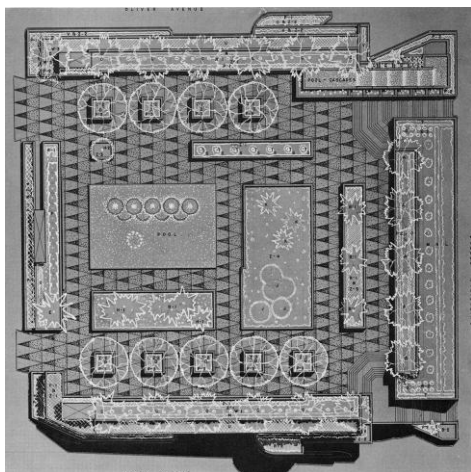

architektūros magistro laipsnį. Jo studijos sutapo su „Harvardo revoliucijos“ laikotarpiu, kai studentai sukilo prieš tradicinį *Beaux Arts* stiliaus mokymą, o Walterio Gropiuso (1883–1969) „Bauhaus“ idėjos, atvežtos į Harvardo universitetą (1937) turėjo didžiulį poveikį JAV architektūros ir kraštovaizdžio architektūros ateičiai. W. Gropius nuosekliai ir įtaigiai propagavo modernistinį judėjimą architektūroje. Modernistinės idėjos liko prioritetu ir buvo demonstruojamos J. O. Simondso darbuose per visą jo profesinę karjerą.

1933–1934 m. ir 1939–1940 m. jaunas kraštovaizdžio architektas keliavo po Rytų ir Pietryčių Azijos šalis. 1940 m. J. O. Simonds persikėlė į Pitsbergą (angl. *Pittsburgh*; plačiai publikacijose paplitęs ir Pitsburgo pavadinimas), kur kartu su broliu Philipu D. Simondsu, kuris taip pat buvo kraštovaizdžio architektas, atidarė kraštovaizdžio architektūros biurą „Simonds and Simonds“ (1939–1952; vėliau Collins, Simonds and Simonds, 1952–1970; ir EPD, Environmental Planning and Design Partnership, 1970–iki dabar). 1943 m. vedė pitsbergietę Marjorie Todd, kuri tapo jo gyvenimo drauge ir bendražyge, jo leidinių redaktore (John Ormsbee Simonds Remembered, 2005).

„Simonds and Simonds“ įmonės ir jos plėtinių veiklos laukas buvo miesto parkai ir skverai, rekreacinės erdvės, žaidimų aikštelės. Iškiliausi J. O. Simonds projektai buvo Mellon skveras (7 pav.) Pitsberge ant garažo stogo (1951–55), *The Equitable Plaza* (1955, taip pat ant garažo stogo), Allegheny municipaliniai želdynai (1966). Jo kompanija 1960 m. ėmėsi Čikagos botanikos sodo projekto, kurdama naują kraštovaizdžio dizaino estetiką mokslinių tyrimų ir kolekcijų pažinimo erdvei. Teigiama, kad ypatingam santykio tarp žmogaus (lankytojo) ir augalo sprendimui J. O. Simonds įkvėpė „Tobulo šviesumo sodas prie Pekino (Anonimas, 2023), kuriame takai vingiuoja ir sukuria daugybę erdvių ir vaizdų. Projekto autorius sukūrė sodą, skirtą visuomenės švietimui, su paskaitų erdve, ekspozicijų maršrutais. Jis taip pat parengė daug įvairių miestų upių pakrančių ir verslo centrų tvarkymo projektų Ohajo, Mičigano, Vakarų Virdžinijos, Merilendo valstijose (John Ormsbee Simonds Remembered, 2005; Anonymous, 2024).

1955–1967 m. J. O. Simonds dėstė Architektūros fakultete Carnegie technologijos institute Pitsberge, taip pat kituose JAV – Kornelio (Cornell), Jeilio, Kalifornijos – universitetuose; 1963–1965 m. buvo Amerikos kraštovaizdžio architektų bendrijos (ASLA) prezidentas. Jis buvo kraštovaizdžio planuotojas, pedagogas ir aplinkosaugininkas, originalus modernizmo kraštovaizdžio architektas, vienas įtakingiausių ir žinomiausių savo laiko profesionalų. 1968 m. J. O. Simonds Mičigano valstijos universitete buvo suteiktas mokslų daktaro laipsnis.

7 pav. Mellon skveras Pitsberge ant garažo stogo: planas (1951) ir bendras vaizdas (1956). Šaltinis: EPD; Anonymous, 2024

Fig. 7. Mellon Square at Pittsburgh, PA: the plan by Simonds (1951) and general view of site (1956).
Source: Environmental Planning & Design, LLC; Anonymous, 2024

J. O. Simonds su bendraautoriais parengė apie 500 projektų, tarp jų – apie 80 gyvenviečių (bendruomenių) ir 4 naujų miestų planavimo. Iš tokių projektų svarbiausi ir žymiausi yra Floridoje.

XX a. 8-ajame dešimtmetyje Florida tapo urbanistinės plėtros valstija, kur kūrėsi naujos bendruomenės ir kaimynijos. J. O. Simonds sutelkė dėmesį į šią didelio masto urbanistinę plėtrą, ėmėsi didelių teritorijų projektų, kurdamas gyvenimo aplinką vadinamuosiuose *Planned Unit Development, PUD* (liet. Planuojamos plėtros vienetas, PPV). Gamtos ir bendruomenės ryšys tapo konceptualių projektavimo pagrindu. PPV laikomasi ekologinio planavimo principų: atsižvelgiama į vietovės gamtos savybes, išsaugomas regiono ekologinis stabilumas. Sėkmingu ir pripažintu tokio projekto pavyzdžiu tapo *Pelican Bay* projektas (8 pav.; Anonimas, 2023; Anonymous, 2024), jis buvo apdovanotas Miesto žemės politikos instituto Naujų bendruomenių plėtros premija už meistriškumą (*The New Community Development Award for Excellence by the Urban Land Institute*).

8 pav. Pelican Bay gyvenvietė Floridoje. Šaltinis: Environmental Planning & Design, LLC; Anonymous, 2024

Fig. 8. Pelican Bay, Dade County, Florida. Source: Environmental Planning & Design, LLC; Anonymous, 2024

Kraštovaizdžio architektas ir urbanistas vizionierius J. O. Simonds parašė reikšmingų veikalų (visi jie išleisti Niujorko McGraw Hill leidykloje), pirmieji jų: *Landscape Architecture: The Shaping of Man's Natural Environment* (liet. Kraštovaizdžio architektūra: Žmogaus formuojama gamtinė aplinka) ir *Landscape Architecture: An Ecological Approach to Environmental Planning* (liet. Kraštovaizdžio architektūra: ekologinis požiūris į aplinkos planavimą), vėlesnės papildytos jos laidos (1983, 1998) išleistos kiek kitais pavadinimais (*Landscape Architecture: A Manual of Site Planning and Design*); 1965 m. ši knyga, išleista Maskvoje rusų kalba pavadinimu *Kraštovaizdis ir architektūra (Ландшафт и архитектура)*, turėjo įtakos SSRS šalių kraštovaizdžio architektūros plėtotei. Antrasis veikalas – *Earthscape: A Manual of Environmental Planning* (1978; liet. Žemėvaizdis: Aplinkos planavimo vadovas), kiek vėliau – *Garden Cities 21: Creating a Livable Urban Environment* (1993; liet. Miestai sodai 21 amžiuje). Po autoriaus mirties atnaujintos pirmosios knygos ketvirtoji ir penktoji laidos – *Landscape Architecture: A Manual of Environmental Planning and Design* 2006 ir 2013 m. – išleistos su bendraautoriumi Barry Starke (Pilkas, 2020; Čibiras, 2022; Anonimas, 2023; Anonymous, 2024; John Ormsbee Simonds Collection, 2024).

1973 m. J. O. Simonds gavo savo garbingiausią apdovanojimą – ASLA medalį, o 1999 m. jam įteiktas naujas apdovanojimas – ASLA Prezidento šimtmečio medalis. J. O. Simonds mirė 2005

m. Jo kūrybos archyvas saugomas Floridos universiteto bibliotekoje (John Ormsbee Simonds Collection, 2024).

J. O. Simonds buvo vienas ryškiausių XX a. kraštovaizdžio architektūros ir aplinkos planavimo meistrų. Jis tebėra pripažintas visame pasaulyje dėl savo išvalgaus mąstymo ir novatoriškos dvasios (o gal Rytų filosofijos – budizmo ir daoizmo (taoizmo) – suvokimo, jausenos ir taikymo). Visą savo karjerą Simondsas buvo aplinkosaugininkas, skelbęs planinės plėtros būtinybę, siekiant užtikrinti mūsų gamtos išteklių išsaugojimą. Jo veiklos filosofija buvo tokia: „Didžioji tikro (dinamiško) išsaugojimo galimybė yra skatinti (neužblokuoti) visapusiško žemės planavimo procesą, kai jautriausios, produktyviausios ir vaizdingiausios sritys nustatomos ir pateikiamos visam laikui“ (John Ormsbee Simonds Collection, 2024).

Lietuviškieji ekologinio projektavimo fragmentai. Lietuvoje ekologinio planavimo ir projektavimo postulatus, sietinus su I. McHargo ir J. O. Simondso teorinėmis apibrėžtimis, savo veikloje ir kūryboje, laikydamasis principo, kad „gamta yra procesas, prieštaraujantis prievartai“ (McHargo mintis), nuosekliausiai diegia ir išleistoje trilogijoje *Miestų želdynų plėtotė* analizuoja kraštovaizdžio architektas Regimantas Pilkauskas (2019, 2020). Jis savo veikale aptarė Lietuvos geografo profesorius Alfonso Basalyko (1924–1986), Pauliaus Kavaliausko (1945–2024), architekto ir kraštovaizdžio architekto prof. Vlodo Stausko (1932–2014) ir kitų indėlį į kraštovarkos ir kraštovaizdžio architektūros teoriją ir praktiką, išryškino sąvokų ir gamtinio ekologinio kompensavimo teritorijų tinklo projektavimo prieštaras. Antroje trilogijos dalyje (Pilkauskas, 2020, p. 17–26) jis išdėstė lyginamojo kraštovaizdžio teritorinių vienetų (KTV) vertinimo metodą, aptarė jo taikymą įvairiuose kraštovaizdžio planavimo ir formavimo projektuose, teigdamas, kad „urbanistinė ir kraštovaizdžio architektūros veikla yra sėkminga, jei kraštovaizdis naudojamas pagal jo savybes; priešingu atveju reikalingos didelio masto ir brangios kraštovaizdžio pertvarkos, labai dažnai sukeliančios antrinių nepageidaujamų padarinių“ (Pilkauskas, 2020, p. 11).

KTV išskirti buvo naudojama A. Basalyko (1977) pasiūlyta kraštovaizdžio tipologinė sistema, pagal kurią kraštovaizdžio erdvė skirstoma į keturias pakopas arba rangus: žemėvaizdis, vietovaizdis, apyrbė ir facija. Žemėvaizdžių išskiriami devyni (9) tipai: 1) moreninė lyguma, 2) priedyninių ežerų (sampilvinės) lygumos, 3) senovinės aliuvinės lygumos, 4) zandrinės lygumos, 5) kalvotasis moreninis ežeringasis aukštumos žemėvaizdis, 6) kalvotasis moreninis raguvotasis aukštumos žemėvaizdis, 7) jūros pakrantės lygumos, 8) deltų lygumos, 9) upių slėnių žemėvaizdis (Basalykas, 1977, 2014; Pilkauskas, 2020). R. Pilkausko knygoje pateikiamos geografo R. Skorupsko (2015) žemėvaizdžių nuotraukos. KTV tinkamumas kiekvienai konkrečiai funkcijai vertinamas trimis aspektais: technologiniu, ekonominiu ir estetiniu. Visi jie sujungiami ir išreiškia tikslingumo sampratą (Pilkauskas, 2020, p. 25). Tikslingos ir ergonomiškos, ekologiškos aplinkos kūrimo tradicija tęsiama ir kitų architektų darbuose, atliekant tikslingus natūrinius kompleksinius tyrimus, nagrinėjant ne tik gamtinę aplinką, bet ir miestų ir miestelių planinę ir erdvinę struktūrą, užstatymo pobūdį, architektūrą, kultūros paveldo objektus (bažnyčios, dvarų sodybos ir pan.) bei kitus vietovių elementus (Deveikienė ir Deveikis, 2022).

Urbanistinio ekologinio planavimo ir projektavimo teorijoje daugelis autorių teigia, kad darnaus (tvaraus) vystymosi dimensijos – ekologinė, ekonominė ir socialinė – turi būti papildomos kultūrinio darnumo dimensija (Gražulevičiūtė-Vileniškė ir Daugėlaitė, 2020). Šiuo požiūriu labai aktualus lieka prof. Vlodo Stausko mokyklos teorinis ir projektinis paveldas (Stauskas, 2012). Ekologinio planavimo ir projektavimo principus išplečia ir keičia šiuolaikinės teorinės urbanistinio darnumo su aplinka doktrinos: *kraštovaizdžio urbanizmas*, biofilinis projektavimas ir panašūs metodologiniai pagrindai ir paradigmos. Šias temas aktyviai analizuoja Kauno technologijos universiteto (KTU) architektūros mokslininkės (Gražulevičiūtė-Vileniškė ir Daugėlaitė, 2020; Kamičaitytė et al., 2022; Doğan, Liočaitė-Raubickienė et al., 2023; Zubrutė ir Gražulevičiūtė-Vileniškė, 2023; Gražulevičiūtė-Vileniškė, Jankauskaitė-Jurevičienė et al., 2024). Kraštovaizdžio urbanizmo ir greta jo formuluojamo ekologinio urbanizmo principus išsamiausiai aptarė JAV

mokslininkai R. Weller (2006), I. H. Thompson (2012) ir kiti; jų publikacijas apibendrina KTU mokslininkės (Kamičaitytė *et al.*, 2022). Šiuo metu šis tyrėjų kolektyvas analizuoja ir propaguoja biofilinį projektavimą (Doğan, Liočaitė-Raubickienė *et al.*, 2023; Zubrutė ir Gražulevičiūtė-Vileniškė, 2023) ir „gamta pagrįstus sprendimus“ (angl. *Nature based solutions*) (Gražulevičiūtė-Vileniškė, Jankauskaitė-Jurevičienė *et al.*, 2024).

Biofilija ir biofilinis projektavimas kaip iškalbinga gamtosaugos deklaracija ir tendencija, pažadinta Edwardo O. Wilsono leidiniu (1984), įgauna aiškius metodinius kontūrus (Kellert *et al.*, 2013) ir paradigmos poziciją, kuria siekiama padidinti miesto gyventojų sąveiką su gamta ir jos elementais kiekviename jų kasdienio gyvenimo žingsnyje, skatinama ekologinė etika ir pagarba kitiems gyviems organizmams, pirmiausia augalams. Iš pabrėžtinės augalų svarbos ir integracijos į užstatytą aplinką gimsta *baubotanikos* (terminas, nusakantis statybos – „bau“ ir mokslo apie augalus – botanikos jungtį) pomėgis ir mada. Žvelgiant iš augalų gerovės perspektyvos, kai kuriais atvejais sudėtinga tiksliai įvardinti ribą, kada žmogaus įsikišimas ir poveikis augalams *baubotanikos* ir panašiose konstrukcijose jau tampa žalojantis ir neetiškas (Doğan, Liočaitė-Raubickienė *et al.*, 2023).

Ekologinių problemų ir krizės akivaizdoje kraštovaizdžio architektūra atsiduria projektavimo disciplinų centre. Kraštovaizdžio architektūra matoma jau ne tik kaip pasyvus fonas pastatams ar urbanistiniams kompleksams. Dabar ši disciplina padeda architektams ir urbanistams persvarstyti savo nuostatas ir dirbti kartu su kraštovaizdžio projektuotojais norint išvengti ekologinių problemų ir sušvelninti žmogaus poveikį aplinkai (Levit, 2014). Architektūros ir urbanistikos tyrinėtojai ir praktikai (Levit, 2014; Gražulevičiūtė-Vileniškė ir Daugėlaitė, 2020) pastebi, kad kraštovaizdžio architektūros disciplina teikia naudingos patirties ir idėjų, taip pat ir darnumo estetikos srityje, kitoms projektavimo disciplinoms. Jų teigimu, architektūra ir urbanistika gali perimti kraštovaizdžio architektūros patirtį ir požiūrius į gamtos ir kultūros atskirties ir jungties, poliariškumo traktavimą ir pereiti nuo opozicijos prie integracijos ir holistinio požiūrio; architektūrinę erdvę traktuojant kaip kraštovaizdį, techninius estetinius, kultūrinius ir aplinkos aspektus sujungti į holistinę architektūros objekto sistemą; projektavimo procese naudoti kraštovaizdžio architektūrai būdingus tyrimų metodus, tokius kaip kartografavimas, paviršių analizė, KTV vertinimo metodas. Kraštovaizdžio perspektyva gali reikšmingai prisidėti prie architektūros teorijos vystymo, praktinių sprendinių estetinės raiškos ir tvarumo (9 pav.).

9 pav. Teritorijos Panemunėje (Kaunas) sutvarkymo projektas atveriant Sėmenos upelį. Projekto autorės Gabija Pekūnaitė ir Gabija Nutautaitė, KTU. Šaltinis: Kamičaitytė *et al.*, 2022

Fig. 9. The site improvement project in Panemunė (Kaunas) by opening the Semenė stream. Authors of the project Gabija Pekūnaitė and Gabija Nutautaitė, KTU. Source: Kamičaitytė *et al.*, 2022

Naujausi teoriniai ir praktiniai darbai, Žaliojo kurso (Susitarimo) iniciatyvos gali pasiūlyti puikių įžvalgų ir sprendinių siekiant atsparios, efektyviai išteklius naudojančios ir ekologiškos ekonomikos ir gyvenamosios aplinkos, skatinant atsigręžti į gamtos ir ekosistemų teikiamus sprendimus ir paslaugas

Apibendrinimas

Amerikos kraštovaizdžio architektų bendrija (ASLA) kraštovaizdžio architektūrą apibrėžia kaip „planavimo ir projektavimo sritį, kuri pasitelkdama meną ir mokslą siekia geriausiai panaudoti mūsų žemę“. Kraštovaizdžio ekologinio planavimo ir projektavimo tradicijos sekėjai šią apibrėžtį bando praplėsti teigdami, kad „kraštovaizdžio architektūra yra žemės tvarkymo menas ir mokslas, skirtas patogiausiai, ekonomiškiausiai, funkcionaliausiai ir dailiausiai pritaikyti ją įvairioms žmonių reikmėms“ (Steiner, 2008, p. 430).

Galima drąsiai teigti, kad kraštovaizdžio ekologinio planavimo ir projektavimo paradigma gimė ir buvo diegiama P. Geddes darbuose. Jos raida, principų formulavimas ir nuosekli plėtotė bei transformacija tiesioginių ir netiesioginių sekėjų kūrybinėje planavimo ir projektavimo, edukacijos veikloje jau visą šimtmetį sėkmingai jungia daugelio miestų kūrimo ir kraštovaizdžio pažinimo bei formavimo disciplinų ir profesijų atstovus ir jų metodus urbanistikos ir kraštovaizdžio architektūros uždaviniais spręsti.

Novatoriškos I. L. McHargo idėjos apie kraštovaizdžio teritorijų tinkamumą ar netinkamumą konkrečiai funkcijai ir duomenų gebėjimą atskleisti „teisingus“ atsakymus ištraukė kraštovaizdžio architektus iš sodų ir parkų į didesnes veiklos teritorijas. Pradėta žiūrėti į kraštovaizdžio architektūrą kaip į problemų sprendimo pratimą, grindžiamą mintimi, kad ekologinės koncepcijos ir racionalus kraštovaizdžio planavimas gali suteikti projektų autoriams, dizaineriams tvirtą sprendimų pagrindą vis technokratiškesniame pasaulyje.

Tačiau tokio požiūrio ribos buvo akivaizdžios jau tada, kai buvo paskelbtas veikalas *Design with Nature* (1969). Kadangi modernizmo nesėkmės buvo akivaizdžios visiems, kraštovaizdžio dizaino kūrėjai pradėjo veržtis prieš racionalius planavimo metodus, atsiradusius McHargo veiklos zenito metu. Daugelio pasaulio valstybių ekonominė politika atsisako sunkiai iškovotų praėjusio amžiaus pabaigos pergalių aplinkosaugos srityje, skatina masinio privatizavimo ir monetizavimo logiką (dažnai vadinamą neoliberalizmu), įskaitant tokius išteklius kaip švarus vanduo ar kitos visuotinės gamtos gėrybės.

Pagrindinės I. L. McHargo idėjos yra šios: (1) Gamta yra procesas kurį lemia fiziografija, hidrologija, drenažas, klimatas, dirvožemis, augmenija, laukinės gamtos buveinės ir žemės naudojimas (Steiner, in McHarg, 2006a, p. xiv) ir (2) pageidautina planuoti ir plėtoti miestus ir didmiesčių regionus derinant sprendinius su gamtos ypatumais ir taip palaikyti ekologinius procesus bei paslaugas, kurie naudingi ir žmogui, ir gamtai. Šio idėjos tebėra aktualios, ir tampa vis aktualesnės.

Panašių principų savo projektuose ir kūrybinėje bei pedagoginėje veikloje laikėsi ir J. O. Simonds. Jau daugiau kaip 60 metų jo knyga *Landscape Architecture* (1961, 1983) yra pagrindinis kraštovaizdžio architektūros teorijos ir praktikos šaltinis. Naujuose knygos leidimuose (4-oji ir 5-oji laidos su bendraautoriumi Barry Starke, 2006, 2013) daug kas buvo peržiūrėta, pakoreguota, papildyta siekiant atsižvelgti į ekologinio planavimo ir projektavimo proceso pokyčius – dėmesio skiriama svarbioms temoms: tvarumui, klimato kaitai, vandens tausojimui, lietaus vandens tvarkybai, aiškinama, kaip planuoti ir projektuoti vietovę, skirtą žmonėms naudoti, darant mažiausią poveikį gamtinei aplinkai. Daug iliustracijų – schemų, planų, nuotraukų – paprastai ir aiškiai atskleidžia projektų esmę ir prasmę.

Miesto kraštovaizdžio projektuotojai turi suvokti, kad įvairūs žmonės, tarp jų ir specialistai, turi ir turės skirtingus požiūrius į miesto teritorijas ir aplinką, galimas kraštovaizdžio formavimo kryptis. I. L. McHargo, J. O. Simondso veikalai ir projektai atskleidžia planavimo darnoje su gamta

aplinkos ekologijos principų svarbą gyvenamosios aplinkos tvarumui. Todėl logiška teigti, kad kraštovaizdžio architektas turi būti menininkas, projektuotojas ir planuotojas, dirbantis holistinės disciplinos aprėptimi ir analizuojantis miesto ekologiją plačiaja jos prasme (Weller & Fleming, 2016). Universitetinėse studijose verta akcentuoti P. Geddeso deizus: „mąstyti globaliai, veikti lokaliai“ (angl. Think globally, act locally; pranc. penser globalement, agir localement), „Lapų svarba mūsų gyvenimui“ (angl. By Leaves We Live; pranc. Nous vivons grâce aux feuilles).

Kitas aktualus komentaras apie I. L. McHargo ar J. O. Simonds įtaką ir požiūrį atkuriant projektuojamos teritorijos ekologines funkcijas naudoti vietinę, autentišką florą ir fauną. Dabar įvairiose šalyse (pvz., Australija ir Naujoji Zelandija) vyksta karštos diskusijos dėl naujų ekosistemų atsiradimo apimant invazines svetimžemes rūšis, introdukuotus augalus, kas sukuria naujas miesto galimybes, tačiau gali sukelti biotinę homogenizaciją, kuri gresia sumažinti vietinių ekosistemų biologinį unikalumą ir atsparumą (Douglas, 2019). Ši alternatyva yra aktuali ir Lietuvoje, todėl Lietuvos kraštovaizdžio architektūros mokslininkų ir praktikų tyrimai, darnos su gamta paieškos ir sprendiniai turi būti nuoseklūs, ugdantys holistinį požiūrį į aplinką ir jos formavimą.

Su dideliu dėmesiu urbanistų ir kraštovaizdžio architektų bendruomenėse turėtų būti priimami Lietuvos geografo (A. Basalykas, P. Kavaliauskas, R. Skorupskas ir kt.) darbų įžvalgos ir rekomendacijos. Kraštovaizdžio urbanizmo (kraštovaizdžio urbanistikos) paradigmai plėtoti ir diegti svarbūs ne tik T. Thompsono (2012) postulatai, bet ir kraštovaizdžio architekto R. Pilkausko pasiūlytas KTV metodas ar upės slėnio panaudojimo modelis (Pilkauskas, 2020, p. 17–26, 75), prof. V. Stausko grupės (Stauskas, 2012), KTU mokslininkų darbai.

Teikiame tokias išvadas:

1. Urbanistikos ir kraštovaizdžio architektūros sąlytis nuo techninių ir ekonominių parametrų ir požiūrio vis labiau slenka link ekologinio mąstymo. P. Geddes, I. L. McHarg, J. O. Simonds kūrybinė veikla demonstruoja miesto tvarumo paieškų istoriją, raidą ir kryptį. Miesto urbanistinę, techninę infrastruktūrą ir architektūros raišką, estetiką negali likti be gamtos sąlygų nulemtų ekologinių sprendinių. Tik sinerginis veikimas ir holistinis formuojamos aplinkos vertinimas garantuoja tinkamus sprendimus.

2. Darnumo su gamtos procesais poreikis yra vis stipriau deklaruojamas tarptautiniuose kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos teoriniuose ir praktiniuose darbuose. Tarp šių darbų ryškia ir reikšminga gaida tebeskamba P. Geddes, I. L. McHarg, J. O. Simonds kūrybinės veiklos paveldas. Lietuvoje artimiausi šiam paveldui ir veiklos pobūdžiui yra kraštovaizdžio architekto R. Pilkausko veikla, projektai ir publikacijos (2019; 2020). P. Geddeso veiklos ir publikacijų pavyzdžiu galime paaiškinti labai ankstyvas urbanistikos ir geografijos disciplinų sąsajas (Ferretti, 2012, 2014) geografinių žinių pritaikomumą ir reikalingumą kraštovaizdžio planavimo, formavimo, projektavimo procesuose, ką vėliau atskleidė ir eksponavo Lietuvos geografo (A. Basalykas, P. Kavaliauskas, R. Skorupskas ir kt.) darbai, kraštovaizdžio architekto R. Pilkausko pasiūlytas KTV metodas ar upės slėnio panaudojimo modelis, prof. V. Stausko mokyklos (G. Daniulaitis, L. Dringelis, P. Grecevičius, J. Bučas, S. Maculevičius, R. Baškytė ir kt.) pasiūlyti poilsio teritorijų planavimo ir rekreacinės kraštovaizdžio architektūros modeliai.

3. Naujausios Lietuvos kraštovaizdžio architektūros mokslo ir praktikos tendencijos pratęsia ekologinio mąstymo, planavimo ir projektavimo paradigmą; gilinamasi į naujausias darnoje su gamta kraštovaizdžio planavimo ir projektavimo kryptis: kraštovaizdžio urbanistiką, biofilinį projektavimą, gamta pagrįstus urbanistinės plėtotės sprendinius. Šiuo požiūriu stiprūs tyrėjai yra Kauno technologijos universiteto mokslo kolektyvas (I. Gražulevičiūtė-Vileniskė, J. Kamičaitė, L. Jankauskaitė-Jurevičienė, J. Vitkuvienė ir kt.). Architektūros, urbanistikos, kraštovaizdžio architektūros studijų programose turėtų būti stiprinamas kraštovaizdžio ekologinio planavimo ir projektavimo modulis. Vertėtų pasistengti išversti į lietuvių kalbą ir išleisti I. L. McHargo ar (ir) J. O. Simonds veikalus (naujausias laidas).

Literatūra

1. [Anonimas] (2023). John O. Simonds. *Kraštovaizdžio architektūra = Lithuanian Journal of Landscape Architecture*, Nr. 4, p. 91–95.
2. [Anonymous] (2024). John Ormsbee Simonds Biography. The Cultural Landscape Foundation: connecting people to place. Prieiga internete: [<https://www.tclf.org/john-ormsbee-simonds-biography>]
3. Basalykas, A. (1977). *Lietuvos TSR kraštovaizdis*. Vilnius: Mokslas, 238 p.
4. Basalykas, A. (2014). Gamtinio kraštovaizdžio tipai. In *Lietuvos nacionalinis atlasas: I. Lietuva pasaulyje ir Europoje. Gamta ir kraštovaizdis*. Vilnius: Nacionalinė žemės tarnyba prie Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos, Vilniaus universiteto Kartografijos centras, p. 107.
5. Clerget, P. (1910). L'Urbanisme. Etude historique, géographique et économique. In *Bulletin de la Société Neuchatoise de géographie*, tome XX, 1909–1910. Neuchatel: Impr. Attinger Frères, pp. 213–231.
6. Cohen, W. J. (2003). A Critical Assessment of Ian McHarg's Human Ecological Planning Curriculum at the University of Pennsylvania: a dissertation in City and Regional Planning for the Degree of Doctor of Philosophy, 277 p.
7. Čibiras, L. (2022). *Dendrologo užrašai, II dalis: konspektai ir užsienio autorių tekstų vertimai*. Sudarytojas ir atsakingasis redaktorius Steponas Deveikis. Vilnius: Kraštovaizdžio ir želdynų ekspertų grupė, 78 p.
8. Daniels, T. L. (2019). McHarg's theory and practice of regional ecological planning: retrospect and prospect, in *Socio-Ecological Practice Research*, October 2019, DOI: 10.1007/s42532-019-00024-4; prieiga internete: <https://www.researchgate.net/publication/335080769>
9. *Design with Nature Now* (2019). Edited by Frederick Steiner, Richard Weller, Karen M'Closkey and Billy Fleming; published by the Lincoln Institute of Land Policy in association with the McHarg Center at the University of Pennsylvania Stuart Weitzman School of Design. Cambridge, USA, MA, 368 p.
10. Deveikienė, V. (2018). Kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos sąveika. Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, menotyra (03H). Vilnius: Technika, 176 p.
11. Deveikienė, V., Deveikis, S. (2022). Tvarios ir sveikos aplinkumos kūrimo tradicija – menotyrinės analizės apmatai. *Darnios aplinkos vystymas*, Nr. 1 (19), p. 41–53. DOI: <https://doi.org/10.52320/dav.v19i1.210>
12. Dobrowolski, K. (2018). Revitalization of Degraded Urban Space of the Town in the Context of Biologically Active Space – the Architect's Points of View. *Miestų želdynų formavimas*, t. 15 Nr. 1, p. 53-60
13. Doğan, H. A., Liočaitė-Raubickienė, M., Vikuvienė, J., Gražulevičiūtė-Vileniškė, I. (2023). Augalų vaidmuo biofiliniame projektavime: etinio horizonto plėtimas prasmingesnės žmonių ir augalų sąveikos link. *Kraštovaizdžio architektūra: LKAS mokslo ir praktikos žurnalas*, Nr. 4, p. 8–26.
14. Dolev, Diana (2000). Architecture and nationalist identity: the case of the architectural master plans for the Hebrew University in Jerusalem (1919–1974) and their connections with nationalist ideology. A PhD dissertation, supervised by Prof. Adrian Forty, The Bartlett, UCL, 294 pp.
15. Dolev, Diana (2016). *The Planning and Building of the Hebrew University, 1919–1948*. Lanham: Lexington Books, Rowman & Littlefield, 186 p.
16. Douglas, I. (2019). 50 years change in urban land use and ecological planning globally in the era of design with nature. *Ecosystem Health and Sustainability*, vol. 5, no. 1. Published by Taylor & Francis Group and Science Press on behalf of the Ecological Society of China, p. 185–198; prieiga internete: <https://doi.org/10.1080/20964129.2019.1656111>
17. Ecological Planning & Design LLC tinklalapis. Prieiga internete: <https://epd-pgh.com/studio/>
18. Ferretti, F. (2012). Aux origines de l'aménagement régional : le schéma de la Valley Section de Patrick Geddes (1925), *M@ppemonde*, n° 108(4-2012); prieiga internete: <https://mappemonde-archive.mgm.fr/num36/articles/art12405.html>
19. Ferretti, F. (2014). Patrick Geddes, le géographe anarchiste qui inventait la nation écossaise. Sur portail *visionscarto.net*; prieiga internete: <https://www.visionscarto.net/patrick-geddes-geographe-anarchiste-ecossais>
20. Fleming, B. (2019). 50 years after *Design With Nature*, Ian McHarg's Ideas Still Define Landscape Architecture. *Metropolis Magazine*. Prieiga internete: <https://metropolismag.com/viewpoints/mcharg-design-with-nature-50th-anniversary/>
21. Geddes, P. (1915). *Cities in Evolution*. London: Williams & Norgate, 442 p. (Collection University of Toronto). Prieiga internete: <https://dn790006.ca.archive.org/0/items/citiesinevolutio00gedduoft/citiesinevolutio00gedduoft.pdf>
22. Gražulevičiūtė-Vileniškė, I., Daugėlaitė, A. (2020). Darnumo estetika: samprata, raida ir raiška architektūroje ir kraštovaizdžio architektūroje. *Kraštovaizdžio architektūra – teorijos ir praktikos aspektai*. Vilnius, Nr. 1(5), p. 22–33.
23. Gražulevičiūtė-Vileniškė, I., Jankauskaitė-Jurevičienė, L., Žmėjauskaitė, D., Vitkuvienė, J., Kamičaitytė, J. (2024). Gamta pagrįsti sprendimai miestuose: teorinės prielaidos ir praktiniai principai. *Kraštovaizdžio architektūra – teorijos ir praktikos aspektai*. Vilnius, Nr. 1(9), p. 9–27.

24. Jellicoe, G., Jellicoe, S. (1995). *The Landscape of Man. Shaping the Environment from Prehistory to the Present Day*. 3rd edition. London: Thames & Hudson Ltd
25. *John Ormsbee Simonds Remembered. Visionary Landscape Architect, Planner, Educator, and Environmentalist (1913–2005): exhibition catalogue* (2005). George A. Smathers Libraries. University of Florida, USA. Prieiga internete: <https://web.uflib.ufl.edu/spec/exhibits/simonds.pdf>
26. John Ormsbee Simonds Collection (2024). Special & Area Studies Collections. George A. Smathers Libraries, University of Florida, USA. Prieiga internete: <https://findingaids.uflib.ufl.edu/repositories/2/resources/596>
27. Kamičaitytė, J., Gražulevičiūtė-Vileniškė, I., Nutautaitė, G., Pekūnaitė, G. (2022). Kraštovaizdžio urbanizmo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Kraštovaizdžio architektūra – teorijos ir praktikos aspektai*. Vilnius, Nr. 1(7), p. 25–40.
28. Kellert, R., Heerwagen, J., Mador, M. (2013). *Biophilic Design: The Theory, Science and Practice of Bringing Buildings to Life*. New York: Wiley.
29. *Kraštovaizdžio atodangos MMXXV = Affleurements du Paysage MMXXV* (2025). Tekstų autoriai ir sudarytojai Vaiva Deveikienė ir Steponas Deveikis. Vilnius: E. F. André klubas Lietuvoje, 252 p.
30. Levit, R. (2014). Design's new catechism. In: Preston, S. C., Naginski E. *The return to nature. Sustaining architecture in the face of sustainability*. Routledge, p. 9–19.
31. McHarg, I. (1969). *Design with Nature*. Garden City, N.Y.: Natural History Press, 197 p.
32. McHarg, I. (1971). *Man: Planetary Disease*. The 1971 B. Y. Morrison Memorial Lecture at the North American Wildlife and Natural Resources Conference Portland, Oregon. Agricultural Research Service U.S. Department of Agriculture, Washington, D.C., 32 p.
33. McHarg, I. (1996). *A Quest for Life: an Autobiography*. New York: Wiley. 448 p.
34. McHarg, I., Steiner, F. (1998). *To Heal Earth: Selected writings of Ian L. McHarg*. Washington, DC: Island Press, 394 p.
35. McHarg, I. (2006a). *The Essential Ian McHarg: Writings on Design and Nature*. Edited by F. Steiner. Washington, DC: Island Press, 192 p.
36. McHarg, I. (2006b). *Dwelling in Nature. Conversations with Students*. Editors Lynn Margulis, James Corner and Brian Hawthorne. New York: Princeton Architectural Press.
37. Pilkauskas, R. (2019). *Miesto želdynų plėtotė, I dalis: miesto želdynai*. Vilnius–Kaunas: Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga, 198 p.
38. Pilkauskas, R. (2020). *Miesto želdynų plėtotė, II dalis: kraštovaizdžio planavimas*. Vilnius–Kaunas: Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga ir UAB „Želdynai“, 312 p.
39. Saunier, P-Y., Claude, V. (1998). L'urbanisme au début du siècle: de la réforme urbaine à la compétence technique. *Vingtième siècle: revue d'histoire*, N° 64, novembre–décembre, p. 25–40. HAL Id: halshs-00002844. Prieiga internete: <https://shs.hal.science/halshs-00002844v1>
40. Simonds, J. O. (1983). *Landscape Architecture: A Manual of Site Planning and Design*. N. Y.: McGraw Hill Book Company
41. Skorupskas, R. (2015). Kraštovaizdžio morfologinių rajonų foto vaizdų pristatymas, in *Nacionalinis kraštovaizdžio tvarkymo planas: sprendiniai ir rekomendacijos*. Vilnius: UAB „Urbanistika“, p. 133–220.
42. Stauskas, V. (2012). Kraštovaizdžio architektūra ir rekreacija, in *Architektūra, aplinka, atostogos*. Kaunas: VDU leidykla, p. 289–358.
43. Steiner, F. (2008). *The Living Landscape, Second Edition: An Ecological Approach to Landscape Planning*. Washington, DC: Island Press, 496 p. (39 photos, 168 illustrations)
44. *The 2100 Project: An Atlas for the Green New Deal* (2019–2022). Fleming, Weller et al. McHarg Center. Prieiga internete: <https://mcharg.upenn.edu/2100-project-atlas-green-new-deal>
45. The McHarg Center tinklalapis (2024). Prieiga internete: <https://mcharg.upenn.edu/>
46. Thompson I., H. (2012). Ten tenets and six questions for landscape urbanism. In *Landscape Research*, vol. 37(1), p. 7–26.
47. Vanagas, J. (2003). *Miesto teorija*. Vilnius: VDA leidykla, 247 p.
48. Weller, R. (2006). An art of instrumentality: Thinking through landscape urbanism. In *The Landscape Urbanism Reader*, ed. Charles Waldheim, New York: Princeton Architectural Press, p. 69–85.
49. Weller, R., and Fleming, B. (2016). “Has Landscape Architecture Failed? Reflections on the Occasion of LAF’s 50th Anniversary.” *Landscape Architecture Foundation News Blog*, March 21, 2016. Accessed 28 December 2024. <https://www.lafoundation.org/news/2016/03/haslandscape-architecture-failed>
50. Wilson, E. O. (1984). *Biophilia*. Harvard University Press, 168 p.
51. Woudstra, J. (2018). Designing the garden of Geddes: The master gardener and the profession of landscape architecture. *Landscape and Urban Planning*, vol. 178, p. 198–207.
52. WRT (Wallace Roberts & Todd, LLC; formerly known as Wallace McHarg Roberts & Todd) tinklalapis, prieiga internete: <https://www.wrttdesign.com/>

53. Zubrutė, R., & Gražulevičiūtė-Vileniškė, I. (2023). Biofilinė mokyklų architektūra Lietuvoje: teorinis galimybių tyrimas. *Darnios aplinkos vystymas*, Nr. 1(20), p. 60–73. Prieiga internete: <https://doi.org/10.52320/dav.v20i1.235>
54. Леонова Юлия Вадимовна (2018). «Внутренние сады» Тель-Авива: реализация урбанистической утопии Патрика Геддеса ('Inner Gardens' of Tel Aviv: The Implementation of Urban Utopia by Patrick Geddes). *Мировое искусство XX–XXI веков. Модернизм и современность*, p. 485–494. Prieiga internete: <http://dx.doi.org/10.18688/aa188-5-47> (DOI: 10.18688/aa188-5-47)

Sir Patrick Geddes (1854–1932) and His Followers: The Origins and Tradition of Ecological Town Planning – An Outline of Analysis

(Received in January, 2025; Accepted in February, 2025; Available Online from 9th of May, 2025)

Summary

The article presents and analyses the development of the idea and tradition of Ecological Planning and Design in town planning and landscape architecture, emphasizing the creative contributions of Patrick Geddes (1854–1932), Ian Lennox McHarg (1920–2001), John Ormsbee Simonds (1913–2005), and others to this field.

At the beginning of the 20th century **Patrick Geddes** was the inventor of one of the first theories of Regional and Ecological Planning, a field where his influence is widely and very well known. He studied at the Royal College of Mines in London between 1874 and 1877, never finishing any degree and he then spent the year 1877–1878 as a demonstrator in the Department of Physiology in University College of London where he met Charles Darwin and others scientists. Later he did academic work: between 1880 and 1888 he taught zoology at Edinburgh University, 1888–1919 – botany at Dundee University.

Geddes advocated the civic survey as indispensable to urban planning: his motto was “diagnosis before treatment”. Such a survey should include, at a minimum, the geology, the geography, the climate, the economic life, and the social institutions of the city and region. His early work surveying the city of Edinburgh became a model for later surveys. In 1909 this work was formative in his development of a regional planning model called the “Valley Section”. This model illustrated the complex interactions among biogeography, geomorphology and human systems and attempted to demonstrate how “natural occupations” such as hunting, mining, or fishing are supported by physical geographies that in turn determine patterns of human settlement. The point of this model was to make clear the complex and interrelated relationships between humans and their environment, and to encourage regional planning models that would be responsive to these conditions. His book *Cities in Evolution* was published in 1915. His daughter Norah Geddes (1887–1967) was the landscape designer, who was active in Geddes’s Open Spaces projects; she married the architect and planner Frank Charles Mears (1880–1933).

Geddes worked in India, Madras (Chennai) and at Bombay University from 1919 to 1925; and with his son-in-law, the architect Frank Mears, did a lot of designing in Palestine. In 1919, he designed a plan for the Hebrew University of Jerusalem at the request of the World Zionist Organization’s London Branch. In 1925 he submitted a report on town planning in Jaffa and Tel Aviv to the Municipality of Tel Aviv. The municipality adopted his proposals and Tel Aviv is the only city whose core is entirely laid out according to a plan by P. Geddes. Also, the Hebrew University and National Library Building (co-authors P. Geddes, F. C. Mears and Benjamin Chaikin, 1925–1930) was built.

Geddes was a major influence on the American urban theorist Lewis Mumford (1895–1990). Geddes was keenly interested in the science of ecology, an advocate of nature conservation and strongly opposed to environmental pollution. Because of this, some historians have claimed he was a forerunner of modern Green politics and scientist.

Ian L. McHarg was one of the earliest and most influential proponents of the notion that an understanding of the processes that form landscapes should underlie design decisions. McHarg’s landmark book *Design with Nature* (1969) changed the face of landscape architecture and planning by promoting the idea that the design of human settlements should be based on ecological principles. The landscape architect and regional planning specialist of Scottish origin, who graduated from Harvard University (1949), was later invited to the University of Pennsylvania, where he established a department of Landscape Architecture and Regional Planning, and developed the program “Man and Environment” (1957).

Landscape architect I. McHarg was an active environmentalist and tribune. On the first Earth Day in 1970 he spoke at a meeting in Philadelphia that many of his students had helped organize and declared from the podium: “Why do I have to be the one to bring you the bad news? You have no future.” The culprit is the nation’s industries that “are the guarantee of your extinction” (Fleming, 2019). In 1971, he gave a plenary talk “Man: Planetary Disease”, at the North American Wildlife and Natural Resources Conference in Portland, Oregon.

Professor McHarg prepared and edited many publications, methodological recommendations, as well as regional planning projects, such as The Woodlands, Texas (1974), the Plan for the Valleys (1964), Amelia Island in Florida, and planning of the New Nigerian Capitale City Abuja (1978). Applying the concept of ecological determinism his six-step

scheme for ecological site assessment, a “layer-cake” approach of site analysis to land use selection in projects, remained viable for half a century until it was adapted by new successors in a new publication *Design with Nature Now* (2019). McHarg’s six steps in ecological determinism are presented as follows: 1) Ecosystem inventory; 2) Description of natural processes; 3) Identification of limiting factors (water, slope, soils, etc); 4) Attribution of value (i.e., ecological services); 5) Determination of prohibitions and permissiveness to change; 6) Identification of indicators of stability or instability. Eight natural landscape features, from least to most suitable for development of the site are presented by I. McHarg (1969): 1) Surface water; 2) Marshes; 3) Flood plains; 4) Aquifer recharge areas; 5) Aquifers 6) Steep slopes 7) Forests and woodlands 8) Flat land.

In 1996 professor emeritus in the Department of Landscape Architecture and Regional Planning at the University of Pennsylvania I. McHarg published an autobiography *A Quest for Life*, in which he extensively explained the essential decisions of his activities and projects. Known as the father of ecological planning, Professor McHarg has received numerous honorary degrees and awards, including The National Medal of Art, presented by President Bush in 1990. The Ian L. McHarg Centre for Urbanism and Ecology at the University of Pennsylvania Stuart Weitzman School of Design is created and work in the developing of ecological planning and design.

The two publications – *John Ormsbee Simonds Remembered. Visionary Landscape Architect, Planner, Educator, and Environmentalist* (George A. Smathers Libraries, University of Florida, 2005) and *John Ormsbee Simonds Biography* (The Cultural Landscape Foundation: connecting peoples to places, 2024) – give slightly different biographical dates and facts. But one thing is clear and certain, this man, **John Ormsbee Simonds**, was a famous landscape architect, and throughout his career, Simonds was an environmentalist who preached the need for planned development to ensure the preservation of our natural resources. His working philosophy was: “The great opportunity for true (dynamic) conservation lies in promoting (not blocking) the process of comprehensive land planning whereby the most sensitive, most productive, and most scenic areas are defined and presented in perpetuity.”

J. O. Simonds, FASLA, was one of the most influential modernist landscape architects in the USA, and was respected internationally as well. Graduated BS in Landscape Architecture from Michigan State University (1935) and MS in Landscape Architecture from Harvard Graduate School of Design (1939). At Harvard School of Design, he was part of the famous “Harvard Revolution” started by Bauhaus architect Walter Gropius (1883–1969) in the USA.

Travels to the East (1933–34 and 1939–40) created a solid foundation for respect for the environment and ecological approach of his projects. Famous firm Simonds & Simonds created in Pittsburgh with his brother Philip (1940–1952; later Collins, Simonds and Simonds, 1952–1970, and EPD, Environmental Planning & Design, since 1970) was instrumental in the rebirth of Pittsburgh (PA), the Chicago Botanical Garden planning and design (1961) with innovative ecological restoration of the site, politely arranged collections. His work was typical of his collaborative nature at many different scales. His iconic Mellon Square at Pittsburgh (1951) continues to be a well-used public space, and it was innovative for time as a modernist urban square for placing a park over a parking garage. The Equitable Plaza (1955, also on the roof of the garage), a Regional Park System for Allegheny County (Allegheny Commons, 1966), and other projects have gained recognition. He was engaged in over 500 projects and served as planner for more than 80 planned communities and 4 new towns, including Florida’s Miami Lakes and Pelican Bay PUDs. He served on numerous committees and Task Forces, worked as a long-term advisor.

Complementing his professional practice Simonds’ career included a mixture of academic writing, teaching, and publishing. He taught courses in planning in the Architecture Department, at Carnegie Mellon University for 15 years from 1955 to 1962. He also lectured at other universities around the USA including Cornell, Yale, and the University of California. His books are richly illustrated with case studies and ideas gleaned from years of practice. The book, *Landscape Architecture: A Manual of Site Planning and Design* first published in 1961, reprinted 1983 and 1998, and later with co-author 2006 and 2013 is considered a classic text. He also authored *Landscape Architecture: the Shaping of Man’s Natural Environment*, 1961; *Earthscape: A Manual of Environmental Planning*, 1978; and *Garden Cities 21: creating a livable urban Environment*, 1994. The editions in Japanese (2010), Chinese (1991), Russian (1965), Rumanian are addressing current issues and practice on ecological planning and design.

John Ormsbee Simonds is awarded the ASLA Medal (1973) and ASLA President’s Centennial Medal (1999). The Smathers Library of the University of Florida held the Simonds Papers in the Special Collections. The Author and Educator, Practitioner in Landscape Planning and Design he was instrumental in changing to perception of landscape architects from that of garden and parks specialists to regional planners, urban designers, and environmentalists.

In Lithuania the tradition of ecological planning and design is promoted by geographers A. Basalykas (1924–1986), P. Kavaliauskas (1945–2024), architect V. Stauskas (1932–2014), landscape architect R. Pilkauskas (b. 1939) and others. The basic concepts of landscape urbanism, also biophilia, biophilic design, its expression in the built environment, and how biophilic design connects to human biology, evolution, and development are analysed at Kaunas University of Technologies (many publications by I. Gražulevičiūtė-Vileniškė and other authors).

A larger framework and new perspective on ecological landscape planning and design work is emerging, revealing the growth and development of key ideas of ecological determinism over a period of eighty years. It is and will be important to students and scholars of ecological planning, as well as to professional planners and landscape architects.

